KOMUNIZEM IN TURIZEM V PORTOROŽU

KATALOG RAZSTAVE

Nekaj malega o Socialistični federativni republiki Jugoslaviji

Po 2. svetovni vojni je na volitvah v Jugoslaviji, 11. 11. 1945, zmagala Ljudska fronta z Josipom Brozom – Titom na čelu in dobili smo Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo (FLRJ). Po prevzemu oblasti so dejansko odpravili večstrankarski sistem, izvedena je bila centralizacija oblasti s strani Komunistične partije Jugoslavije. Znotraj te države je bila tudi Ljudska republika Slovenija, ki je svojo ustavo dobila leta 1947. Takrat je Slovenija prvič dobila tudi uradno zastavo in grb. Več težav je bilo z določitvijo državne meje z Italijo, kar je bilo povezano z rešitvijo Tržaškega vprašanja leta 1954 (Londonski memorandum). **1** Do dokončne potrditve meje pa je prišlo šele v sedemsetih letih s podpisom Osimskih sporazumov (1975). **2**

Na gospodarskem področju je bila prioriteta povojna obnova države. Uvedli so nacionalizacijo, kar pomeni da so najpomembnejše industrijske panoge podržavili, kontrolirali pa so tudi zasebna podjetja. Podlaga za delo podjetji je bil sprejet državni plan, kjer so podjetjem zelo omejili njihovo samostojno delovanje. Velik del obnove države je potekal s pomočjo prostovoljnega dela (udarništva). Že leta 1947 je bil sprejet prvi 5-letni gospodarski plan, ki je predvideval predvsem industrializacijo in elektrifikacijo. Slovenija je bila najbolj razvita republika, vodilna panoga je bila industrija. Posledica vse večjega števila zaposlenih v industriji so bila tudi novonastala delavska naselja, saj je stanovanj primanjkovalo. Tudi v šolah so uvajali reforme. S socialistično vzgojo je nastala tudi Pionirska organizacija. Ob sprejetju vanjo, so otroci – Titovi pionirji – obljubili, da se bodo pridno učili. Gradili so se tudi vrtci in sindikalni počitniški domovi za počitnice delavskih družin. **3**

Po sporu z informbirojem leta 1948 je k nam začela prihajati tudi zahodna kultura, zahodni filmi in Slovenci smo dobili svoj prvi celovečerni igrani zvočni film Na svoji zemlji. Ker pa je bila Jugoslavija navezana na vzhodni trg, je po sporu in posledično ekonomski blokadi, standard padal, razmere so se slabšale. Takrat so se oblasti obrnile na stran zahoda, k ZDA. Delno so odpravili podržavljanje lastnine in uvedli neko vmesno stopnjo – družbeno lastnino, kar je pomenilo, da so bili delavci in drugi zaposleni tudi lastniki

Stari Fiat 500 leta 2017

podjetij. Začel je nastajati nov model socializma – samoupravljanje. Od sredine 50. let naprej pa vse tja do sredine 60. let, je industrija cvetela, standard se je večal, to je bilo zlato obdobje jugoslovanskega gospodarskega razvoja. Ljudje so imeli televizorje, kupovali so prve avte (Fičko, Spaček), edini od evropskih socialističnih (komunističnih) držav so imeli potni list, da so lahko potovali po svetu. 4

V 60. letih so bile izpeljane tudi številne reforme, vendar se je zaradi različnih pogledov na model samoupravljanja ter na federacijo začela politična kriza. Prišlo je do razhajanj v partijskem vrhu, vzpostavila sta se dva pola: tisti, ki so zagovarjali večjo vlogo republik (Edvard Kardelj) in tisti, ki so zagovarjali centralizem (Aleksander Ranković). Leta 1971 je prišlo tudi do študentskih demonstracij, ko so se ljubljanski študenti izrekli proti centralizmu in nacionalizmu. Študentsko gibanje je doseglo vrh z zasedbo Filozofske fakultete, potem pa je hitro zamrlo. 5

Po letu 1980, ko je umrl Tito, se je politična kriza še stopnjevala. Prišlo je do vprašanja nasledstva, povečevale pa so se tudi gospodarske težave, prišlo je do inflacije. S poglobljanjem gospodarske krize so se večali tudi politični spori, krepil se je nacionalizem, prišlo je do razdora v Zvezi komunistov Jugoslavije. 6 Vse to je privedlo do krvavega razpada Jugoslavije v devetdesetih letih 20. stoletja.

Komunizem in turizem

Po končani 2. svetovni vojni so potekala pogajanja za vzpostavitev meje med FLRJ in Italijo. S Pariško mirovno pogodbo leta 1947 pa mejno vprašanje ni bilo rešeno v celoti. Za del območja, kjer meje še niso uspeli določiti, je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO) s conama A in B. Cona B (območje Okraja Koper in Buje), ki je bila pod jugoslovansko upravo (VUJA), je bila z Londonskim memorandumom leta 1954 k njej tudi priključena. Ne glede na to, da je bil to čas obnove in vzpostavljanja normalnih razmer za življenje, so v tem času začeli z organiziranjem oz. oblikovanjem turistične ponudbe. Vsekakor pa so bili glavni razvojni koraki narejeni po letu 1954, ko je bilo mejno vprašanje z Italijo rešeno. ⁷

Tito v Portorožu, 1971

Na državni ravni kot enega ključnih dogodkov za turizem štejemo leto 1962, ko je na zasedanju 4. plenuma Centralnega komiteja zveze komunistov Jugoslavije (CK ZKJ) v Beogradu takratna politična oblast določila pomen turizma za nadaljnji družbeno-politični razvoj države. Četudi ni postal primarna panoga, so začeli vanj vlagati znatna sredstva. Leta 1964 je bil sprejet sedemletni razvojni načrt turizma, pri čemer je dodatno spodbudo pomenilo tudi s strani Organizacije združenih narodov razglašeno leto turizma (leta 1967) in sprejeti ukrepi za sprostitev prehoda državnih meja. Pomemben politični trenutek za razvoj turizma Socialistične republike Slovenije je bila izvolitev Staneta Kavčiča za predsednika slovenske vlade (Izvršnega sveta Slovenije) leta 1967, ki s svojo liberalnejšo politiko usmeri razvoj gospodarstva v propulzivnejše panoge, kamor uvrščamo tudi turizem. ⁸ V duhu vseh teh političnih sprememb so posledično nastale številne spremembe v sistemu dela turističnih družbenih organizacij, povečala so se vlaganja v panogo, a turizem vseeno ni postal glavna usmeritev republike in države. Tako je bila na primer ustanovljena Gospodarska zbornica Socialistične republike Slovenije (SRS), v sklopu katere je deloval Svet za turizem in gostinstvo ter občinske turistične organizacije in samostojna strokovna združenja. Te organizacije so prepoznale pomen povezovanja in sodelovanja v turizmu severovzhodnega Jadrana (sodelovanju okrajev Reka, Pulj in Koper). Naj kot primer skupnega sodelovanja istrskega in kvarnerskega območja na področju gostinstva navedemo pobudo za skupno: usklajevanje cen gostinskih storitev, reševanje problema oskrbe z vodo, posredovanje izkušenj pri gradnji gostinskih objektov, skupno nabavo tehničnega materiala, organiziranje skupnih kulinarčnih tečajev in razstav ter skupno promocijo (propagando). ⁹ Komunistične ideje so se v tem pogledu v socialistični državi udejanjale zgolj v omejeni obliki.

Komunizem in turizem v Portorožu

Razstava z zgornjim naslovom se osredotoča na razvoj turizma na obalnem delu Istrskega polotoka, pri čemer je dan glavni poudarek najbolj razviti turističnin destinaciji v Sloveniji – Portorožu. Portorož je začel graditi svojo turistično zgodovino že v času Avstro-Ogrskega cesarstva, ko je bil zgrajen tudi Hotel Palace. V času fašistične Italije turizem ni sledil napredku iz časa pred Veliko vojno. Italijanska oblast je poskušala z več promocijskimi ukrepi vseeno spodbujati razvoj, ki je bil v veliki meri odvisen od idej in podpore družine Cosulich.

Obdobje po podpisu Londonskega sporazuma 5. oktobra 1954 je bilo v razvojnem smislu zelo razgibano. Turizem se je očitno vedno bolj nagibal k množičnosti. Dokaz za to je, da je bilo samo na območju piranske občine v letu 1958 načrtovanih 68 novih počitniških domov oziroma sindikalnih podružnic iz najrazličnejših slovenskih krajev. Sicer pa so leta 1954 v Portorožu delovali trije hoteli, Central, Helios in Palace, v Piranu pa hotel Metropol. Leta 1955 je bil v Portorožu organiziran II. Mednarodni moštveni šahovski turnir Portorož. Na brošuri, ki je bila izdana ob tej priložnosti, zasledimo oglas za Avtopodjetje Slavnik, Koper, ki promovira svoje prevoze z avtopulmani »Mercedes«, oglas za Potovalni urad ADRIA Portorož, ki nudi informacije, rezervacije, menjavo denarja, izlete z lastnim motornim čolnom ali avtobusom, vozovnice, foto-storitve in razglednice, ter oglas za Ribič Piran, ki priporoča izlete z ladjo »BURJA«, športni ribolov in križarjenja po Jadranu. Poleg tega je bilo v času od leta 1954 do 1956 tudi obdobje prvega povezovanja obale z zaledjem po vojni. Avtoprevozniško podjetje Slavnik in Potovalni urad ADRIA sta povezala obmorske kraje s Planinsko kočo na Slavniku in postojanko na področju Snežnika. Prav tako so začeli za turiste organizirano izvajati izlete na Socerb, v Sečo, Rižano, Lipico in med tem območjem in notranjostjo Slovenije. Tudi sicer je javni in organiziran prevoz potekal predvsem z avtobusi, saj je bila železniška povezava zelo slaba. Zanimivo je, da so imeli v Piranu problem z nakupom avtobusnih vozovnic, saj je bila ta storitev potnikom na voljo le v Portorožu v tamkajšnji poslovalnici Potovalnega urada ADRIA, kjer pa je bila običajno gneča. Posledično je Turistično društvo sklenilo prepustiti omenjene prostore avtobusnemu podjetju Slavnik. 10

Razstavní eksponatí:
Žetóní Kasínója Portoróž íñ prísřčníca

Tudi naslednje obdobje do leta 1962 se šteje kot obdobje uspešnega razvoja turizma na območju tedanjega okraja Koper, saj so poleg omenjenih sprememb v prometnih povezavah sprejeli vrsto ukrepov in navodil o urejanju okolja turističnih objektov. O tem piše tudi Slovenski Jadran 23. marca 1956. Vpliv politike je bil v tem obdobju, pa tudi pred tem, precejšen in glavne načrte in odločitve so sprejemali politični veljaki oziroma funkcionarji na različnih ravneh. Nadalje je v letu 1958 prišlo do ene večjih panožnih združitve v slovenski Istri. Potovalni urad ADRIA Portorož in Avtopodjetje Primorje Piran sta se priključila Avtopodjetju Slavnik Koper, ki se je pozneje v istem letu preimenovalo v podjetje Slavnik Koper. Največ napora in tudi sredstev je

Stara slika Portoroža

bilo vloženih v razvoj Portoroža, ki se je med leti 1960 in 1980 spreminjal v moderno slovensko turistično destinacijo. To je pomenilo tudi gradno popolnoma novega turističnega naselja na Bernardinu, kar je zahtevalo preselitev ladjedelnice. Nad gradnjo je bdel arhitekt Edo Mihevc, ki je tudi sicer načrtoval urbanistično zasnovo in izgradnjo turističnih kompleksov v Portorožu. Po tem velikih investicij v hotelsko ponudbo v Portoroža ni bilo več. **11**

Kot nekaj povsem običajnega pa tudi danes lahko razumemo akcijo Turistično-olepševalnega društva Koper ter Turistične službe podjetja Slavnik, ki sta priredila avgusta 1959 poseben izlet za vodiče tujih potovalnih uradov, ki so tisto leto spremljali skupine turistov po državi. Izleta so se udeležili vodiči nekaterih vodilnih predstavnikov znanih turističnih agencij, kot so švedski Jarnvagar, Sehornow-Reisen, Kosmos, Reso in drugi. Takšni sestanki in skupni izleti s tujimi vodiči so bili koristni, saj so nudili možnost izmenjave svojih izkušenj, poleg tega so v sodelovanju z domačimi turističnimi ponudniki sestavljali podrobne načrte potovanja. Podobno srečanje zasledimo v Portorožu dne 27. 6. 1963, ko je Turistična zveza Koper sklicala sestanek z vodiči tujih potovalnih agencij z namenom, da se prediskutirajo problemi v zvezi s turističnim prometom in da tuji vodiči iznesejo svoje izkušnje in morebitne kritične pripombe. **12**

Sicer pa so v teh letih potovalni uradi in informacijske pisarne, ki so jih ustanovljala številna avtobusna podjetja, zaradi potreb preraščali v prave turistične pisarne, kjer so potniki (turisti), razen informacij o voznih redih, lahko dobili še vrsto čisto turističnih informacij. Ker pa ti uradi in pisarne niso bili zmožni nuditi ustreznih storitev, je 1. avgusta 1961 sedem slovenskih avtobusnih podjetij združilo svojo turistično dejavnost v novo agencijo Jadran turist, ki je bila neke vrste poslovno združenje. Glavna dejavnost je bila turistično posredništvo. V slovenski Istri je imela predstavništvo v Kopru, s poslovalnicami v Kopru, Izoli, Piranu in Portorožu, menjalnice pa še v nekaterih drugih krajih. Po podatkih Turistične zveze Slovenije z dne 09. februarja 1962 so bile v slovenski Istri omenjene štiri agencije od katerih so imele tri svoje poslovalnice tudi v Portorožu oz. Piranu. **13** Portorož je bila torej v času SFRJ zelo zahodnjaško obarvana oaza v socialistični državi. Sledenje komunističnim idealom očitno ni bil primarni cilj.

PORTOROŽ

Enodelne kopalke, slika zabavnega programa v Portorožu in stara slika Portoroža.

V šestdesetih letih se je na obali takratne Jugoslavije, vključno s severno Istro, začel razvijati tako imenovani masovni turizem. ¹⁴ Poleg sindikalnega turizma za domače goste iz delavskih vrst, je bil to tudi čas gradnje hotelov ter drugih nastanitvenih in prehrabnih obratov predvsem za tuje goste in domačo elito. Podatki jasno kažejo na rast števila prihodov gostov vse do konca sedemdesetih let, ko se je začela kriza slovenskega turizma. To je bilo obdobje, ko je vladalo splošno pomanjkanje dela, blaga, goriva, tujih časopisov; zastoji na mejnih prehodih so bili veliki in podobno. Te okoliščine so se nedvomno odražale na turistično povpraševanje domačih in tujih gostov. Zadnji so se zaradi domiselnih marketinških pristopov kaj hitro začeli vračati, medtem ko je bil domači trg celo desetletje oziroma do osamosvojitve Slovenije v fazi stagnacije, saj si je domače prebivalstvo ob višanju inflacije in padanju standarda težko privoščilo dopustovanje ob morju. Šestdeseta in sedemdeseta leta so bila zaznamovana vsaj s tremi večjimi investicijami na slovenski obali Istre: igralnica, marina in letališče. Investicije so se obrestovale, saj je v naslednjem desetletju Portorož zelo napredoval. Oživela je ideja o zdraviliškem (zdravstvenem) turizmu, pa tudi ideje o prireditvah kongresnega tipa. ¹⁵

Število organizacij, ki so se po II. svetovni vojni ukvarjale s turizmom, se je drastično povečevalo. Leta 1974 je bilo ustanovljeno največje turistično podjetje slovenske Istre–Turistično hotelsko podjetje Portorož (THP). To podjetje, ki je združevalo hotelska, kongresno-prireditvena in igralniška podjetja občine Piran, se je leta 1983 preimenovalo v Turistično organizacijo Portorož (TOP). Sestavljale so jo naslednje organizacije: TOZD Hotel Adria Ankaran, TOZD Turizem Avditorij Portorož, TOZD Hotel Belveder Izola, TOZD Casino Portorož, TOZD Kobilarna Lipica, TOZD Grand Hotel Metropol, TOZD Hoteli Palace, TOZD Hotel Piran, TOZD Pralnica in čistilnica Lucija, TOZD Gostinstvo Sežana, TOZD Hoteli Triglav Koper in Delovna skupnost skupnih služb (DSSS). Za premožnejše goste so junija 1979, po prejetju odobritve s strani oblasti, v Portorožu zgradili marino z 220 privezi za prve navtike. Temu so sledila še obsežnejša dela in ureditev okolice. Uradna otvoritev Marine Portorož je bila maja 1986 in ta je še danes najbolj prepoznavna slovenska marina. Poleg tega so že leta 1962 začeli pripravljati teren tudi za športno letališče v Sečovljah – travnik, v dolžini 400 metrov, ki je bil na začetku namenjen predvsem za izvedbo padalskih prireditev.

Skodelica in podstavek skupine TOP Portorož

12. februarja 1973 je bilo športno letališče vpisano v register in dobilo dovoljenje za uporabo. 1. oktobra 1978 je bila otvoritev prenovljenega letališča, ki je bilo vpisano v register letališč in registrirano za panoramske polete. Od 20. julija 1984 je letališče registrirano za potniški promet tipa DASH-7, čeprav je imelo dovoljenje za javni prevoz že od junija 1980. Z letališčem so bili ustvarjeni pogoji za prevoz premožnejših gostov, tudi takih s svojimi letali, v severno Istro. Vse te investicije so bile odraz strateških usmeritev v ponudbo na višjem kakovostnem nivoju, ki bi bila primerna za zahtevnejše tuje goste z boljšim standardom. S tem je postajal Portorož vse manj odvisen od domačih ekonomskih razmer in potovalnih zmožnosti domačih gostov. 16

Opombe:

1 Deborah Rogoznica, 'Aplikacija in uveljavitev modela socialističnega turizma na slovenski obali (1947-1990)', *Arhivi: glasilo arhivskega društva arhivov Slovenije* 2, št. 37 (2014): 73-84

2 Neven Borak et al., *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992* (Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006); Boris Pavliha, *Zgodovina na maturi 2014* (Kamnik: Ico d.o.o., 2014); Metod Šuligoj, ur., *Retrospektiva turizma Istre* (Koper; Capodistria: Založba Univerze na Primorskem, 2015).

3 Borak et al., *Slovenska novejša zgodovina*; Pavliha, *Zgodovina na maturi 2014*.

4 Hannes Grandits in Karin Taylor, ur., *Yugoslavia's Sunny Side: A History of Tourism in Socialism (1950s-1980s)* (Budapest-New York: Central European University Press, 2010); Borak et al., *Slovenska novejša zgodovina*.

5 Borak et al., *Slovenska novejša zgodovina*.

6 Ibid.; Pavliha, *Zgodovina na maturi 2014*.

7 Rogoznica, 'Aplikacija in uveljavitev modela socialističnega turizma na slovenski obali (1947-1990)'; Šuligoj, *Retrospektiva turizma Istre*; Božo Repe, 'Turizma ni mogoče zavreti, čeprav bi ga prepovedali z zakonom' (Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov / 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Bled, 26. - 28. 9. 1996, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1996), 157-64; Deborah Rogoznica, 'Obnova in Razvoj Turizma Na Območju Cone B Svobodnega Tržaškega Ozemlja (S posebnim poudarkom na Okraju Koper)', *Acta Histriae* 13, št. 2 (2005): 395-422.

8 Srečko Šajn, ur., *Turizem smo ljudje: zbornik ob 100-letnici ustanovitve Deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem, Turistične zveze Slovenije in organiziranega turizma v Sloveniji: 1905-2005* (Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006).

9 Šuligoj, *Retrospektiva turizma Istre*.

10 Ibid.

11 Ibid.; Jasna Kralj in Roman Šimec, 'Edo Mihevc - urbanist, arhitekt in oblikovalec: vrednotenje povojnega urbanizma slovenske obale', *Urbani izziv* 10, št. 2 (1999): 48–65.

12 Šuligoj, *Retrospektiva turizma Istre*.

13 Ibid.

14 Ibid.

15 Radivoj Rehar, 'Nastanek in Razvoj Turizma Ob Slovenski Obali', in *Slovenski Pomorski Zbornik*, ed. France Leben et al. (Koper: Klub pomorščakov v Kopru, 1962), 171–78.

16 Šuligoj, *Retrospektiva turizma Istre*.

Komunizem in turizem v Portorožu:

Katalog razstave

Avtorja besedila: Metod Šuligoj in Mojca Dobravec

Ostali sodelavci na projektu: Anja Pipan, Jaka Rehar, Martin Podmenik, Matija Mutić, Sara Rogel, Vanda Kunst, Helena Mikolj, Slobodan Simič- Sime, Andrej Šumer, Petra Kavrečič

Oblikovanje in prelom: Helena Mikolj

Slikovno gradivo: Zavod Mediteranum Piran (arhivsko gradivo) in Sara Rogelj

Izdala in založila: Založba Univerze na Primorskem, Titov trg 4, SI-6000 Koper

Glavni urednik: Jonatan Vinkler

Vodja založbe: Alen Ježovnik

© 2017 Založba Univerze na Primorskem

Publikacija je nastala v okviru projekta Komunizem in turizem: sodobne prezentacije in interpretacije s pomočjo informacijske tehnologije. Operacija se je izvajala v okviru Operativnega programa za izvajanje evropske kohezijske politike v obdobju 2014–2020 kot neposredna potrditev operacije »Odprt, odziven in kakovosten sistem visokega šolstva – Projektno delo z gospodarstvom in negospodarstvom v lokalnem in regionalnem okolju – Po kreativni poti do znanja 2016–2020« prednostne osi 10.

<https://doi.org/10.26493/978-961-7023-25-1>

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID=290922496
ISBN 978-961-7023-24-4 (pdf)
ISBN 978-961-7023-25-1 (html)